

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ
Навчально-науковий інститут права та міжнародно-правових
відносин

Кафедра історії та теорії держави і права

Кваліфікаційна робота бакалавра

на тему:

АВТОРИТАРНА СТРУКТУРА АРМІЇ У АНТИАВТОРИТАРНИХ
СУСПІЛЬСТВАХ. РОЗВИТОК ТА СИНТЕЗ ВІЙСЬКОВОЇ ДУМКИ І
ЛІБЕРТАРНИХ ІДЕЙ.

Виконав: студент навчальної групи ІСТ 22–1

спеціальність 032 «Історія та археологія»

Потилєв Микита Володимирович

Керівник: Морозов О.В.

доктор історичних наук, доцент,

зав. кафедрою історії та теорії держави і права УМСФ

Рецензент: Маргулов А.Х.

доктор історичних наук, професор,

професор кафедри міжнародних відносин УМСФ

Дніпро – 2026

АНОТАЦІЯ

ПОТИЛІЄВ М.В. Авторитарна структура армії у антиавторитарних суспільствах. Розвиток та синтез військової думки і лібертарних ідей. Кваліфікаційна робота бакалавра на здобуття освітнього ступеня «бакалавр» за спеціальністю 032 «Історія та археологія». Університет митної справи та фінансів, Дніпро, 2026. 47 с.

У кваліфікаційній роботі досліджено особливості формування та функціонування військових структур в антиавторитарних суспільствах на прикладі махновського руху в Україні, анархістських колективів Іспанської революції 1936–1939 рр. та курдської автономії Рожава. Проаналізовано процес еволюції повстанських і добровольчих формувань від стихійних збройних загонів до складних військово-політичних організацій із розвиненими системами управління, дисципліни та забезпечення.

Особливу увагу приділено проблемі поєднання лібертарних принципів самоврядування, добровільності та колективного ухвалення рішень із вимогами військової ефективності, централізованого командування та дисципліни в умовах війни. Встановлено, що антиавторитарні рухи не відкидали військову організацію як таку, а створювали власні форми координації та управління, які дозволяли зберігати бойову спроможність без повного відтворення державних моделей влади.

У роботі визначено спільні та відмінні риси військового будівництва у махновському русі, іспанському анархо-синдикалістському русі та курдському демократичному конфедералізмі. Зроблено висновок про існування окремої традиції антиавторитарної військової думки, яка поєднує принципи свободи, самоорганізації та колективної відповідальності з практичними потребами ведення збройної боротьби.

Ключові слова: анархізм, махновщина, Революційна повстанська армія України, Іспанська революція, Рожава, демократичний конфедералізм, військова організація, дисципліна, самоврядування, антиавторитаризм, лібертаризм, військова думка.

Список публікацій здобувача:

1. Потилєв М.В. Вплив фінансово-кредитної та торговельної політики на кооперативний рух в УСРР у 1920-х рр. // Історія торгівлі, податків та мита: XIV міжнародна наукова конференція 22–23 жовтня 2020 р. Київ, 2020. С. 83–85.
2. Потилєв М.В. Економічна політика анархістських комун Іспанії в умовах громадянської війни 1936–1939 рр. // Історія торгівлі, податків та мита: XV міжнародна наукова конференція 21–22 жовтня 2021 р. Київ, 2021. С. 81–82.
3. Потилєв М.В. Кооперативное движение УСРР в условиях финансовой и торговой политики первой половины 1920-х гг. // Історія торгівлі, податків та мита. 2020. № 1(21). С. 74–81.

POTYLIEV M.V. Authoritarian Structure of the Army in Anti-Authoritarian Societies: Development and Synthesis of Military Thought and Libertarian Ideas. Qualification Thesis for the Bachelor's Degree in Specialty 032 "History and Archaeology". University of Customs and Finance, Dnipro, 2026. 47 p.

The qualification thesis examines the formation and functioning of military structures within anti-authoritarian societies through the examples of the Makhnovist movement in Ukraine, the anarchist collectives of the Spanish Revolution of 1936–1939, and the Kurdish autonomous administration of Rojava. The study analyzes the evolution of insurgent and volunteer military formations from spontaneous armed groups into complex military-political organizations possessing developed systems of command, discipline, logistics, and coordination.

Special attention is devoted to the problem of reconciling libertarian principles of self-government, voluntary participation, and collective decision-making with the practical requirements of military effectiveness, centralized command, and discipline during armed conflicts. The research demonstrates that anti-authoritarian movements did not reject military organization itself but instead developed alternative forms of coordination and management that enabled them to

maintain combat effectiveness without fully reproducing traditional state-centered military models.

The thesis identifies the common and distinctive features of military organization within the Revolutionary Insurgent Army of Ukraine, the anarcho-syndicalist forces of the Spanish Revolution, and the military institutions of democratic confederalism in Rojava. It is concluded that these movements contributed to the emergence of a distinct tradition of anti-authoritarian military thought, combining principles of freedom, self-organization, and collective responsibility with the practical necessities of warfare and defense.

Keywords: anarchism, Makhnovshchina, Revolutionary Insurgent Army of Ukraine, Spanish Revolution, Rojava, democratic confederalism, military organization, discipline, anti-authoritarianism, libertarianism, military thought.

List of the Author's Publications:

1. Potyliev M.V. The Influence of Financial, Credit and Trade Policy on the Cooperative Movement in the Ukrainian SSR in the 1920s // History of Trade, Taxes and Customs Duties: XIV International Scientific Conference, October 22–23, 2020. Kyiv, 2020. P. 83–85.
2. Potyliev M.V. Economic Policy of the Spanish Anarchist Communes during the Civil War of 1936–1939 // History of Trade, Taxes and Customs Duties: XV International Scientific Conference, October 21–22, 2021. Kyiv, 2021. P. 81–82.
3. Potyliev M.V. Cooperative Movement of the Ukrainian SSR under the Conditions of Financial and Trade Policy in the First Half of the 1920s // History of Trade, Taxes and Customs Duties. 2020. No. 1(21). P. 74–81.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. Махновщина як модель антиавторитарної військової організації	8
1.1. “Військо, а не армія”	8
1.2. Організаційно-штабна структура РПАУ	9
1.3. Дисципліна	14
1.4 Висновки	18
РОЗДІЛ 2. ІСПАНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ ТА РОЗВИТОК ЛІБЕРТАРНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ДУМКИ	21
2.1. Передумови та оформлення озброєних загонів як військового організму	21
2.2. Організаційно-штабна структура CNT та FAI	23
2.3 Дисципліна	26
2.4 Висновки	27
РОЗДІЛ 3. Рожава як сучасний етап розвитку антиавторитарних військових структур	29
3.1. Передумови революції та закладання авторитарних ідей у теоретичну концепцію військових структур	29
3.2. Організаційно-штабна структура YPG та YPJ	32
3.3. Дисципліна	36
3.4. Жінка як обов’язкова частина нового, антиавторитарного війська	38
3.5. Висновок	39
ВИСНОВОК	41
Список використаної літератури:	44

ВСТУП

Питання військової організації, апаратів управління та контролю у лібертарних політичних концепціях залишається одним із найбільш дискусійних в історії суспільно-політичної думки. Традиційно, армія завжди розглядається як еволюційно сформований інститут, що базується на жорсткій ієрархії, централізованому управлінні та безумовному підпорядкуванні наказам, тоді як лібертарні та анархістські ідеї ґрунтуються на принципах самоврядування, добровільності та децентралізації. Нам історичний досвід демонструє, що антиавторитарні рухи неодноразово створювали власні військові структури, здатні ефективно діяти в умовах масштабних військових конфліктів.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю осмислення історичного досвіду поєднання лібертарних політичних принципів із потребами військової організації. Особливий інтерес становлять Револьюційна повстанська армія України Нестора Махна, анархістські формування Іспанської революції 1936–1939 років та сучасні сили самооборони Рожави, які в різних історичних умовах намагалися знайти баланс між лібертарною свободою, самоврядуванням і військовою ефективністю.

Об'єктом дослідження є антиавторитарні військово-політичні рухи ХХ–ХХІ століть.

Предметом дослідження виступають особливості формування, функціонування та розвитку військових структур в антиавторитарних суспільствах.

Метою роботи є дослідження процесу розвитку антиавторитарної військової думки та аналіз механізмів поєднання лібертарних ідей із практикою військового управління на прикладі Махновщини, Іспанської революції та Рожави.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання:

- проаналізувати процес формування військових структур махновського руху;
- дослідити особливості організації та функціонування анархістських формувань Іспанської революції;
- розглянути військово-політичну модель Рожави та її еволюцію;
- визначити спільні та відмінні риси антиавторитарних військових структур;
- оцінити вплив військової необхідності на трансформацію лібертарних політичних концепцій.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період від Української революції та громадянської війни початку XX століття до сучасних подій у Північно-Східній Сирії.

Наукова новизна роботи полягає у спробі комплексного порівняльного аналізу антиавторитарних військових структур різних історичних епох через призму взаємодії військової необхідності та лібертарної політичної теорії.

РОЗДІЛ 1. МАХНОВЩИНА ЯК МОДЕЛЬ АНТИАВТОРИТАРНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

1.1. “Військо, а не армія”

Завжди важливо починати з умов формування руху. Про початок махновщини написано багато, однак у даному випадку доцільно спиратися насамперед на спогади безпосередніх учасників подій – Нестора Махно, Петра Аршинова та Віктора Белаша, які дозволяють побачити внутрішню логіку формування Революційної повстанської армії України (в подальшому РПАУ). Формування перших повстанських загонів було стихійним, а мета була проста – скинути ярмо окупантів. [1, с. 135–145] Ця мета звела усіх з округи – революційних молодиків, колишніх солдат імперської армії, селян та волюг. [5, с. 24–27].

Вступ до загонів відбувався через горизонтальні зв'язки – знайомі, сусіди, рідні або прості добровольці. Махно, на фоні грядущого наступу білих у 19 році, у спогадах Чубенко, спробував просунути ідею мобілізації, нав'язану радянським радником, але на загальному зборі ця ідея була відкинута не дивлячись на авторитет, через протиречність цієї пропозиції лібертарним засадам – збереження добровільного характеру участі навіть в умовах повномасштабної війни. РПАУ на початках була радше революційним озброєним рухом, а не класичною армією. Повстанці не розглядали себе як частину окремого державного військового апарату, вони взагалі не бажали бачити державний апарат. Навпаки, вони залишалися частиною того самого соціального середовища, яке захищали [9, с. 93–97].

В подальшому поступове розширення руху та вихід його на оперативно-тактичний простір постійно штовхало його до диференціації та розширення. У структурі РПАУ почали формуватися окремі кавалерійські, артилерійські, кулеметні та тиллові підрозділи [3, с. 73–79]. Важливо, що ці елементи не копіювалися механічно за зразком регулярної радянської армії,

а адаптувалися під уже існуючу систему повстанського середовища та горизонтальної координації.

Порівнюючи з червоними або білими, у махновському русі не сформувалося повноцінної системи управління “по книжці”. Функцію класичного військового “уставу” значною мірою виконували революційна практика, внутрішні «поняття», часто-густо авторитет польових командирів та колективне схвалення рішень, що можемо побачити у заявах рев.штабів [8, с. 120–127]. При цьому порушення внутрішнього порядку – мародерство, дезертирство, насильство над цивільним населенням, погроми –каралися доволі жорстко, і на це направлялися усі вищезазначені методи впливу [5, с. 117–120].

Специфіка розвитку махновців увесь шлях нам демонструє, що вона не створювалася як класична армія у авторитарному розумінні цього слова. Рух поступово еволюціонував із мережі локальних озброєних спільнот, під впливом політичної думки, у складний військово-політичний організм, який поєднував елементи партизанської війни, революційної самоорганізації та мобільної армії.

Саме ця поступова еволюція та адаптація визначили особливості подальшої структури, дисципліни та військової ефективності махновського руху.

1.2. Організаційно-штабна структура РПАУ

Перші успіхи та збільшення “штиків” у русі вимагали формування більш складної системи управління. Попри поширений у радянській історіографії образ «хаотичного бандитського сброду», анархісти вже у 1919 році мала достатньо розвинену організаційно-штабну структуру [3, с. 76–83].

Перші спроби організації та синтезу військової та політичної думки для об’єднання руху були прийняті під час формування Гуляйпільського революційного штабу, який забезпечував взаємодію між локальними

загонами, організовував постачання, зв'язок та розвідку [5, с. 45–47]. На момент формування Гуляйпільського штабу його функції значно виходили за межі суто військового командування, він так само приймав політичні рішення стосовно визнання тих чи інших елементів “контр-революційними”, чудовим прикладом буде ситуація з Григор'євим про що буде розписано вище. Із розростанням руху штабна система поступово ускладнювалася та адаптувалася до умов масштабної маневрової війни.

Передусім штаб забезпечував оперативне управління повстанськими силами: координацію окремих загонів, планування рейдів, наступальних дій та оборони населених пунктів. Саме через штаб здійснювалася взаємодія між мобільними групами та визначалися основні напрямки бойових операцій. Другим важливим напрямком було адміністративне керування. Штаб призначав комендантів, видавав розпорядження гарнізонам, контролював підтримання порядку на підконтрольних територіях.

Не менш важливу роль відігравав політичний компонент. У штабі ухвалювалися рішення стратегічного політичного характеру — зокрема щодо оцінки союзників або противників революційного руху. Саме тут формувалася позиція щодо дій отамана Григор'єва, антисемітські погроми та грабування цивільного населення, які були визнані контрреволюційними. Крім того, штаб підтримував взаємодію із селянськими громадами та відстоював принципи анархістського самоврядування як у військовому середовищі, так і в цивільній сфері.

Окремим напрямком залишалася логістика: організація реквізицій, набір нових бійців, розподіл озброєння, боєприпасів та інших ресурсів між підрозділами був потрібен завжди, адже військо нерідко існувало бувально в умовах нестачі усього. Саме цей напрямок протягом усієї війни змінювався та оперативно підлаштовувався під політичні та військові реалії, у яких знаходився рух.

Таким чином, уже на ранньому етапі розвитку махновського руху штаб поєднував риси військового командування та політичного центру. У його

структурі можна побачити своєрідні протофункції, близькі до сучасного поділу штабної роботи по секціям (секції S, G, J відповідно) – оперативна, кадрова, логістична та політична (зв'язки з громадськістю), хоча вони існували ще без формалізованої бюрократичної системи [4, с. 131–145]. Формуючись, ці структури адаптувалися під уже існуючу повстанську систему, де значну роль відігравали горизонтальні зв'язки, локальна автономія та висока мобільність [3, с. 71–79].

Особливо важливим фактором була відсутність жорсткої бюрократичної вертикалі. Командири нижчих рівнів мали значно більшу свободу ухвалення рішень, ніж у регулярних арміях того часу, навіть порівнюючи з прусською військовою школою. Це дозволяло швидко реагувати на зміну оперативної обстановки, підтримувати темп маневру та ефективно діяти в умовах нестабільного фронту. Концепт набагато більше походив на більш пізній, властивий нинішнім доктринам, так званий *Auftragstaktik*, що ставив акцент на постановку виключно задач, а не шляхів їх вирішення, в той час як радянська та імперська теорії надавали перевагу глибоким операціям, що в подальшому переросло у розроблену в 1930-х роках Тріандафілловим, Тухачевським та Ісерсоном повноцінну доктрину. Фундаментальний принцип цих армій був у масуванні сил та засобів на обраному напрямку головного удару для створення подавляючої локальної переваги. Механізм дії цих моделей побудований лінійно та послідовно. Тактичні командири такої системи діяли у рамках жорсткого плану та деталізованих наказів що значно порушувало їх кординацію на доволі хаотичному поприщі тогочасної громадянської війни.

Майкл Малє підкреслював, що саме поєднання оперативної координації та децентралізованого управління стало одним із головних факторів ефективності РПАУ [3, с. 71–83]. Повстанські сили могли швидко концентруватися для нанесення удару, а після завершення операції так само швидко розосереджуватися у локальному середовищі.

При цьому антиавторитарний характер ідеології не означав повної відсутності вертикальних елементів управління. Навколо харизматичної персони Махна фактично формувався культ, який забезпечував політичну та військову єдність руху [5, с. 124–126]. Але система мала багато противаг, вона просуvalа амбітних та ініціативних людей, але не дозволяла фактивно узурпувати владу, показовою була ситуація з мобілізацією, яку Махно спробував пропхнути, надивившись на радянську систему, але колективним рішенням це було відкинуто. [17, с. 13]

Організаційна структура РПАУ демонструвала високий рівень адаптивності. У періоди активних фронтових бойових дій махновці могли формувати великі мобільні угруповання, тоді як у кризових умовах швидко переходили до децентралізованої рейдової або партизанської моделі [9, с. 107–115].

Окремо слід відзначити мобільність як один із ключових елементів військової структури РПАУ. Активне використання тачанок, кінноти та піхоти, посадженої на вози, дозволяло повстанським силам здійснювати надзвичайно швидкі переходи та підтримувати високий темп операцій. Саме ця мобільність у поєднанні з автономією локальних командирів забезпечила успіх низки рейдових операцій 1919 року, зокрема після прориву під Перегонівкою [9, с.122–135].

На початках штаб РПАУ являв собою відносно невеликий орган, до якого входило до десяти осіб, обраних самими повстанцями. Вони здійснювали як оперативне керівництво, так і політичну координацію руху. Із розширенням масштабів бойових дій структура штабу поступово ускладнювалася, хоча формально залишалася нефіксованою та значною мірою спиралася на особисті зв'язки й авторитет командирів.

На початку 1919 року за ініціативою махновського штабу начальник штабу Чубенко був направлений до Павла Дибенка – командира 1-ї Задніпровської Української радянської дивізії – для координації спільних дій. Цей контакт виявив принципову різницю між більшовицькою військовою

системою та організацією РПАУ. Ознайомившись зі станом справ у махновців, більшовицьке командування залишилося відверто незадоволеним. У своїх оцінках вони наголошували на відсутності централізованого постачання, слабкості медичної служби, нерозвиненості господарських відділів та загальній нестачі чіткої штабної структури.

Фактично махновська армія мала достатньо ефективний оперативний компонент, однак значно слабше були розвинені тилове забезпечення та координація між окремими секціями штабу. При цьому більшість напрямків організації суттєво змінювалися залежно від конкретного етапу розвитку руху. Особливо помітними ці трансформації стали після остаточного розриву з більшовиками, коли РПАУ втратила доступ до централізованих джерел постачання. У цих умовах повстанці були змушені перейти до системи самозабезпечення.

Після стабілізації ситуації восени 1919 року питання постачання було винесене Революційною військовою радою на обговорення делегатського з'їзду в Олександрівську наприкінці жовтня 1919 р. Відповідно до ухвалених рішень, утримання армії тепер здійснювалося за рахунок добровільних внесків селянства, військових трофеїв, реквізицій та контрибуцій, накладених переважно на заможні верстви населення. Безпосередньо забезпеченням армії займався відділ постачання штабу, який мав польовий апарат при військах та місцеву окружну систему заготівлі й розподілу ресурсів.

Вже в восени–взимку 1919 р. Повстанська армія Махна являла собою велике оперативне партизанське об'єднання чисельністю приблизно 60–100 тис. осіб. Її організаційна структура значною мірою орієнтувалася на моделі Червоної армії, хоча адаптувалася під специфіку повстанської війни та децентралізованого управління.

Еволюція махновського штабу демонструє поступовий перехід від стихійної самоорганізації до більш системного розподілу функцій та делегування обов'язків. Незважаючи на відсутність повноцінної професійної

військової традиції, у межах РПАУ було сформовано функціональний, хоча й не до кінця зрілий механізм управління, який поєднував військові, політичні та соціальні елементи.

В подальшому все більше військових інструментів з'являлося та формалізовувалось у розпорядженні штабу - цього вимагали невпинні темпи росту підрозділу. Курси підготовки командирів, та основи підготовки "рекрутів", не забуваючи про політичну складову штабу, навіть були спроби закласти напрямки цивільні – пропаганди, культури, освіти, впровадження української мови у ці аспекти і так далі, що лишилось лише в перших напрацюваннях та планах, і в результаті не змогло розвинутись до повноцінних систем. Діяти по відчуттям далеко не завжди ідеальний спосіб для управління військами, до прикладу, частина напрямків почне розвиватись тільки після настання назрівшої та гострої потреби, як наприклад медичний напрямок під час тифу.

1.3. Дисципліна

Одним із найбільш суперечливих та ключових аспектів функціонування Револуційної повстанської армії України була система дисципліни. Саме у цьому питанні найяскравіше проявляється головне протиріччя махновського руху: необхідність створення ефективної військової організації в межах антиавторитарної політичної доктрини.

На перший погляд може здаватися, що анархістський рух не здатний підтримувати стійку військову дисципліну через відсутність жорсткої централізованої вертикалі, однак досвід РПАУ демонструє значно складнішу та ефективнішу модель організації. Її основою став синтез авторитету командирів, який засновувався на їх вчинках та навичках, добровільності руху та усвідомлення спільної мети боротьби [11, с. 124–126]. Добровольчість означало те, що армія складається лише з революційних бійців, які добровільно увійшли до неї. Значна частина особового складу

РПАУ формувалася із селян та колишніх солдатів імперської армії, які сприймали повстанську боротьбу як захист своєї свободи та прав, як вільної людини.

На відміну від Червоної Армії, жоден із відомих махновських командирів не походив з лав царських офіцерів, їх не дуже поважали у анархістів, тому у питанні організації цього механізму доводилось діяти за відчуттями.

Для регулярних армій того часу, де дисципліна забезпечувалася переважно за рахунок слідування уставу, було дивним та “варварським”, що у РПАУ вона значною мірою мала соціальний характер. Повстанець залишався частиною тієї ж спільноти, яку захищав, а тому порушення внутрішнього порядку сприймалося не лише як військовий злочин, а як порушення норм власного середовища [5, с. 45–47].

Водночас твердження про “відсутність дисципліни” у махновців не відповідає історичній реальності. В армії, особливо після 19-ого року, коли вже відбулось повноцінне формування рев.комісаріатів та рев.штабу, існували накази, внутрішні порядки та норми, польові суди та механізми покарання за порушення дисципліни.

Особливе значення мала боротьба із мародерством та насильством щодо цивільного населення. Махновське командування розглядало подібні дії як загрозу самому існуванню руху, оскільки підтримка місцевого населення була одним із фундаментальних елементів функціонування РПАУ [4, с. 134–138]. Саме тому дуже часто, випадки розбою та насильства могли каратися надзвичайно жорстко, дуже часто, як у випадках після захоплення Єкатеринославу - публічні розстріли.

Важливо зазначити, що за умовного мародера або гвалтівника бралися не тільки командири, за рахунок великої взрощеної відповідальності кожного з членів руху, бійці завжди слідували один за одним, присікаючи антисоціальне поведження окремих елементів, адже від цього залежить клімат у суспільстві, до якого вони причасні, яке вони обрали самі.

Окремим питанням була боротьба з антисемітськими погромами. Громадянська війна на території колишньої Російської імперії супроводжувалася масштабним насильством проти єврейського населення з боку різних армій та бандитських формувань. На цьому тлі махновський рух вирізнявся тим, що намагався системно протидіяти подібним явищам [6, с. 1]. Сергій Плохій зазначає, що серед великих воєнізованих формувань періоду Громадянської війни саме Махно був одним із небагатьох командирів, які послідовно виступали проти антисемітських настроїв у власних лавах [6, с. 1].

Петро Аршинов також описує випадки, коли учасники єврейських погромів каралися безпосередньо за наказом махновського командування [11, с. 117–120]. Для руху, який значною мірою спирався на ідеї анархізму та соціальної рівності, етнічне насильство розглядалося як форма контрреволюційної деструкції, що руйнувала внутрішню єдність повстанського середовища.

Разом із тим дисципліна у РПАУ не була “м’якою” чи виключно добровільною. У критичних умовах війни командування активно застосовувало примусові механізми контролю. У структурі армії діяла контррозвідка, яка боролася з агентурою противника, дезертирством та саботажем [5, с. 315–320].

Особливу роль у підтриманні дисципліни відігравав особистий авторитет Нестора Махна. Попри антиавторитарний характер руху, всередині РПАУ фактично сформувався харизматичний центр управління. Махно сприймався значною частиною повстанців не лише як командир, а як символ самого руху та уособлення його політичної й військової легітимності [4, с. 124–126].

Саме тому дисципліна в РПАУ значною мірою трималася не на формальній субординації, а на довірі до польового командування та особистому авторитеті “Батька”. Подібний механізм був значно гнучкішим за класичну військову вертикаль, однак водночас сильно залежав від

особистостей конкретних командирів та рівня внутрішньої мотивації особового складу.

Важливим елементом махновської дисципліни була також висока автономія локальних підрозділів. Командири нижчих рівнів мали значно більшу свободу ухвалення рішень, ніж у регулярних арміях того часу [3, с. 71–79]. Поки учні пруської школи заводили у Верденську м'ясорубку сотні людей без можливості якось це змінити, анархісти могли швидко реагувати на зміну оперативної обстановки, діяти в умовах нестабільного фронту та підтримувати високий рівень мобільності.

Особливо ефективно така модель проявила себе під час рейдових операцій 1919 року. Після битви під Перегонівкою махновські сили змогли здійснити стрімкий прорив у тил Добровольчої армії Денікіна, дезорганізувавши систему постачання та комунікацій противника. Важливо, що подібні дії були б просто неможливими у жорстко централізованій системі управління, де кожна ініціатива може потребувати тривалого погодження.

Майкл Малє підкреслював, що високий рівень оперативної ефективності РПАУ був безпосередньо пов'язаний саме з децентралізованою природою її організації [3, с. 71–83]. Поєднання мобільності, автономії локальних груп та швидкості ухвалення рішень забезпечувало махновцям значну перевагу у маневровій війні.

Подібний принцип суттєво відрізняв махновську модель від більшовицької армії, де поступово формувалася жорстка централізована система командування, підтримувана інститутом комісарів, каральними структурами та механізмами державного примусу [8, с. 127–134]. Згодом саме ця модель стала типовою для всієї радянської військової традиції.

У ширшому контексті досвід РПАУ демонструє, що антиавторитарна військова структура можлива, це не про бантитизм, “поняття”, розгул та хаос, це дисципліна яка базується не лише на примусі, але й на горизонтальних

зв'язках, колективній відповідальності, високій автономії підрозділів та спільній ідентичності учасників боротьби.

Аналізуючи, стратегічна поразка РПАУ не свідчить про неефективність подібної дисциплінарної моделі взагалі. Махновська армія діяла в умовах багатосторонньої громадянської війни, постійного виснаження та безперервного протистояння із кількома державними військовими структурами одночасно [16, с. 96–104]. І додаючи до цього нову, експериментальну модель управління та організації, вона змогла протягом кількох років залишатися одним із найбільш боєздатних та мобільних військово-політичних формувань регіону.

Дисципліна там була альтернативною, вона поєднувала елементи добровільності, колективної відповідальності, авторитетного польового командування та високої автономії підрозділів. Хоч і спираючись у багатьох моментах саме на беззаперечний авторитет однієї людини, що робило з нього більше голови племені аніж тирана чи диктатора, ця система значною мірою забезпечувала ефективність в оперативно-тактичному просторі, та дозволяла руху тривалий час успішно протистояти регулярним арміям зі значно більшими ресурсами.

1.4 Висновки

Махновський рух став показовим прикладом спроби інтеграції антиавторитарних політичних концепцій у бутність повномасштабної та виснажної війни. Революційна повстанська армія України була не типовою армією яку ми завжди характеризуємо сформованими статутами, усталеною бюрократією та ієрархічною структурою, вона еволюціонувала з децентралізованих селянських повстань, в деяких момента під впливом лідера, але поступово адаптуючись до умов громадянської війни та одночасної конфронтації з численними супротивниками.

Махновщина сама по собі є релевантною для аналізу антиавторитарних військових структур. РПАУ не відкидала організаційних принципів, навіть

навпаки, в процесі свого розвитку вона сформувала штабні органи, систему логістики, розвідувальні та контррозвідувальні служби, а також артилерійські й кавалерійські підрозділи. Однак ці елементи виникали не як імітація державної військової організації, а як логічна відповідь на вимоги бойових дій та необхідність постійного маневру. Принципи дисципліни в махновському русі не ґрунтувалися виключно на загрозі покарання чи формальній субординації. Їхньою основою слугували авторитет командування, колективна підтримка та спільне усвідомлення мети боротьби. Це сприяло формуванню відмінного типу військової лояльності, за якого командир інтегрувався у спільноту, а не позиціонувався як відокремлена каста професійних військових. Навіть суворі заходи проти мародерства, насильства чи погромів інтерпретувалися не як прояв зверхнього ставлення до “нижчої касты”, а як механізм захисту внутрішнього порядку руху.

Також, попри обмеженість ресурсів та динамічну лінію фронту, махновці демонстрували високий рівень оперативної ефективності. Їхня мобільність, постійний розвиток тактики застосування різноманітних елементів, як от тачанок та децентралізована система управління компенсували брак централізованого адміністративного апарату, у відповідь даючи можливість швидкого розвитку та імпліmentaції багатьох тактичних елементів за рахунок відсутності великої бюрократії та загальноприйнятих керівних документів, які зазвичай виконують суто бюрократичну функцію. Битва під Перегонівкою у 1919 році ілюструє, що навіть добре організовані регулярні військові формування можуть втрачати стратегічну ініціативу перед гнучкішим та швидшим противником.

Ключовим фактором стійкості руху була його соціальна база. Підтримка селянського населення Південної України була основою Махновщини, забезпечуючи поповнення особового складу, логістичне постачання, місць розквартирування та розвідувальної інформації. У цьому контексті РПАУ функціонувала не лише як військова сила, а як мережа

озброєних локальних спільнот, маючи лаври захисників селян, консолідованих спільною політичною та соціальною мотивацією [4]. Проте, досвід Махновщини також виявив обмеження антиавторитарної військової моделі. Відсутність стабільної централізованої системи забезпечення, залежність від особистого авторитету окремих командирів та складнощі у довгостроковому стратегічному плануванні поступово призвели до послаблення руху. РПАУ демонструвала виняткову ефективність як мобільна революційна армія в умовах нестабільності, однак її потенціал для трансформації у щось більше не зміг проявитися, адже вона виникла у вирії революційних змін, і в ньому ж згинула.

Тут і криється основна суперечність махновського проекту. Збереження антиавторитарного характеру руху вимагало уникнення надмірної централізації, тоді як логіка війни диктувала необхідність посилення організаційної складності, координації та спеціалізації, що махновці намагалися відтворити вперше, не маючи міцної теоретичної бази, будучи першопроходцями заклали дуже багато елементів фундаменту для подальшого розвитку у антиавторитарних формуваннях. Виходячи з усього вищеописаного, Махновщина є значущою не лише як історичний епізод громадянської війни, а як прецедент спроби розробки альтернативної моделі військово-політичної організації суспільства.

Отже, досвід Революційної повстанської армії України свідчить, що антиавторитарні рухи спроможні формувати боєздатні та ефективні військові структури без повного копіювання класичної державної моделі. Однак він також демонструє, що в умовах ескалації військових конфліктів такі рухи можуть правильно та доцільно інтегрувати елементи централізації та професіоналізації. Далі ця проблема буде розглянута на прикладі іспанського анархістського руху та курдських революційних формувань, які, попри інший історичний контекст, зіткнулися з аналогічним викликом — необхідністю синтезу лібертарних ідей із практикою ведення сучасної війни.

РОЗДІЛ 2. ІСПАНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ ТА РОЗВИТОК ЛІБЕРТАРНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ДУМКИ

2.1. Передумови та оформлення озброєних загонів як військового організму

Анархістський рух в Іспанії 1936–1939 рр. це в першу чергу форма революційної самоорганізації суспільства, заснована на багаторічному розвитку руху в країні, навідміну від РПАУ, Іспанія мала велику теоретичну базу та багато прихильників руху, що давало підспірря для повноцінного соціального проекту. Основою військової сили іспанських анархістів стали озброєні робітничі та селянські колективи, що були сформовані навколо профспілок, місцевих комітетів та революційних організацій [27, с. 45–52]. Головну роль у цьому процесі відігравала Національна конфедерація праці (CNT), а також Федерація анархістів Іберії (FAI), які ще до початку громадянської війни створювали так звані «комітети оборони» у робітничих кварталах Барселони [27, с. 61–67]. Дуже показовим буде факт присутності великої теоретичної романтизації ідеї в головах іспанських робітників та селян, якщо в Україні жило гасло “хліб і воля” то тут був концептуальний замах на “суспільство майбутнього” що і зіграло велику роль у подальшій виснажній війні, адже далекі ефемерні ідеї, тим паче коли їх реалізація йде в супереч здоровому глузду, не настільки сильно тримають людину у русі.

Після початку франкістського заколоту в липні 1936 року тисячі робітників та членів CNT фактично самостійно організували збройний опір, захоплюючи зброю зі складів, барикадуючи вулиці та створюючи добровольчі “колони”, спроба на лінгвістичному рівні відокремити себе від державної армії [24, с. 214–219]. Саме ці колони стали основою майбутніх анархістських військових формувань. На відміну від регулярних армій того часу, вони формувалися переважно на добровільній основі та спиралися на принципи горизонтальної координації. Подібна система певною мірою

нагадувала початковий етап формування РПАУ, де повстанські загони також виникали через горизонтальні зв'язки та добровільну участь населення [5, с. 1–2]. Але великою відмінністю було те, як вже зазначено вище, що іспанський анархізм значно сильніше спирався на вже сформовану теоретичну традицію анархо-синдикалізму та профспілкової самоорганізації, більше женучись за ідеалами в теорії, ніж потребами в реальності, що дуже сильно вплине на успіхи руху впродовж усього його існування [33, с. 84–89].

Саме надмірна орієнтація на ідеологічну модель стала однією з перших та основних проблем анархістських колон. Частина анархістів розглядала будь-яку форму централізації як потенційну загрозу революції. У результаті навіть базові військові механізми – єдине командування, оперативне планування чи дисциплінарна вертикаль – довгий час залишалися обмеженими [24, с. 228–231].

Особливо це проявилось під час бойових дій на Арагонському фронті у 1936 році. Попри високий моральний стан та масову підтримку населення, анархістські колони часто не могли проводити масштабні наступальні операції через слабку координацію між підрозділами, нестачу артилерії та відсутність єдиного оперативного керівництва [24, с. 240–247]. Під час спроб наступу на Сарагосу анархістські формування не змогли реалізувати чисельну перевагу саме через дезорганізацію та фрагментарність управління [19, с. 131–136]. Суттєвою проблемою залишалася і структура самих колон. У багатьох випадках вони являли собою політично мотивовані, але військово неоднорідні формування, де рішення могли обговорюватися колективно навіть у бойовій обстановці, що зазвичай приводило до дизбалансу звичного військового механізму прийняття рішень “збереження життя\виконання завдання”. Частина добровольців мала мінімальний військовий досвід, а нестача професійних управлінців ускладнювала управління великими організаціями [24, с. 250–255]. Також тут проявлялась і концептуальна проблема вибору лідера - той хто йде на поступки “теорії” ставився зазвичай

вище того, хто мав на меті раціональний розподіл ресурсів на виконання задачі.

Водночас не можна розглядати анархістські підрозділи виключно як неефективну систему. У перші місяці громадянської війни саме вони стали однією з головних сил, що зупинили просування франкістів у Каталонії та частині Арагону [27, с. 92–101]. Порівнюючи з ідеологічними попередниками, махновський рух швидше перейшов до практичного синтезу між лібертарними принципами та військовою необхідністю. Уже у 1919 році РПАУ мала штаби, розвідку, тилове забезпечення, кінноту та артилерію [5, с. 2–3]. Іспанські анархісти довше намагалися зберігати модель революційної міліції, яка на їх думку, аж ніяк не повинна мати загальної координації, що в умовах затяжної фронтової війни поступово почало демонструвати власні обмеження, та дало час франкістам до розгортання та накопичення своїх сил.

2.2. Організаційно-штабна структура CNT та FAI

На початку війни, анархістськими колонами керували як вибрані командири, але загалом були перенесені теоретичні концепції організації виробництв на армію: виборні комітети, делегатські ради та загальні збори бійців [19, с. 173–180]. Це в подальшому буде вирішальним чинником провалу багатьох боїв на початку війни, а саме нерозуміння різниці військової та цивільної структури.

Більш всього уваги буде приділено таким підрозділам, як колона Дурруті, Ортіса та різноманітні інші добровольчі підрозділи CNT і FAI, які діяли на Арагонському фронті, адже саме там найбільше розкривається ця тема [24, с. 221–224].

Організаційна структура колон значною мірою спиралася на принцип делегування повноважень «знизу догори». Командири підрозділів залишалися підзвітними бійцям, а важливі рішення постійно ухвалювалися колективно у вищезазначених радах та зборах, що лише збільшувало плече

прийняття рішень [19, с. 184–188]. У теоретичному вимірі це розглядалося як альтернатива класичній військовій вертикалі, проте на практиці така система породжувала серйозні проблеми управління. Накази та розпорядження вимагали погодження через збори або комітети, що уповільнювало оперативне реагування в бойових умовах [24, с. 236–239]. У ситуації швидкої зміни фронтової обстановки це часто створювало затримки у передачі наказів, координації між окремими колонами та самодіяльність.

Проблеми організації особливо проявилися під час бойових дій під Уескою та Сарагосою. Анархістські колони нерідко діяли ізольовано одна від одної, не маючи стабільного централізованого командування [19, с. 140–145]. Відсутність чіткої координації між піхотою, артилерією та транспортом унеможливлювала комплексність наступальних операцій, та замінюючи оперативно-тактичний підхід та успіхи в плануванні на окремозятий героїзм. У ряді випадків окремі підрозділи самостійно залишали позиції або змінювали напрямок руху без узгодження із сусідніми формуваннями, що призводило до повної дезорганізації фронту [24, с. 248–252].

Ще однією проблемою стала відсутність, та небажання формування штабного апарату. Значна частина анархістських командирів мала високий політичний авторитет, але недостатній досвід оперативного управління великими військовими силами. На відміну від регулярних армій, анархістські колони часто не мали стабільної системи зв'язку, планування резервів та централізованого тилового забезпечення, а передача досвіду між бійцями, що прямо впливає на боєздатність резервів була дуже точковою [24, с. 260–264].

По вищезазначеним причинам, та гряді поразок, які дуже сильно вдарили по сприйняттю війни авторитетними представниками CNT та FAI, у 1936 році були узгоджені та розпочаті процеси переходу до більш складної системи координації. Важливим елементом цього стало створення Ради оборони Арагону, яка виконувала функції регіонального координаційного центру [30, с. 44–49]. Через неї здійснювалася організація постачання, координація між колонами та взаємодія з колективами. Так, на відміну від

махновців, де багато штабних механізмів формувалися переважно під тиском постійної маневрової війни, іспанські анархісти намагалися інституціоналізувати систему координації через мережу федерацій, рад та делегатських структур [30, с. 52–57; 19, с. 190–194]. Це дозволило частково стабілізувати тил та постачання, однак одночасно ускладнювало швидке ухвалення рішень, постійна формалізація процесів перешкоджала реалізації військових талантів окремих командирів.

Певним покращенням стала поступова мілітаризація частини колон та перехід до більш чіткої структури управління у 1937 році. Було створено стабільніші командні ланки, налагоджено частину логістичних процесів та прийнята спроба інтегрувати окремі колони у спільну систему фронту, що було реалізовано лиш частково [24, с. 271–278]. Цей процес супроводжувався гострим внутрішнім конфліктом між прибічниками збереження старої та вільної революційної міліції та прихильниками військової централізації.

Таким чином, анархістські формування Іспанії поступово еволюціонували від стихійних революційних колон до більш складної військової системи, проте постійна формалізація і нерозуміння військового концепту прийняття рішень затьмарювала усі реформи, замість передачі повноцінної відповідальності на командира за прийняття рішень, що є єдиною можливістю зробити будь-який маневр швидше ворога, військова система була направлена на недопущення «помилки» командиром. Але тактичне мистецтво завжди говорить словами Паттона «хороший план, виконаний рішуче зараз, набагато кращий, ніж ідеальний план наступного тижня». Такі настрої постійно обмежували потрібний рівень централізації та створювали суперечність між військовою ефективністю й революційними принципами, завжди обираючи друге.

2.3 Дисципліна

Проблема дисципліни була однією з ключових для будь-якого військового організму, але ж біч усього руху проявлявся протягом усього конфлікту саме у відсутності організації та дезертирстві. Анархістські сили Іспанії намагалися створити альтернативну модель дисципліни, яка базувалася б не на страху покарання, а на політичній свідомості, революційній солідарності та добровільному визнанні авторитету командирів. [19, с. 201–205].

Ідейною основою такої моделі були насамперед традиції іспанського анархо-синдикалізму та практика CNT, де дисципліна розглядалася як результат колективної відповідальності та добровільної участі у спільній боротьбі [27, с. 110–116; 33, с. 92–97]. У практичному вимірі це означало прагнення побудувати дисципліну через внутрішню мотивацію, революційну етику та солідарність між бійцями.

І у перші місяці війни така модель демонструвала небачену ефективність. Високий моральний стан, політична активність та підтримка населення забезпечували достатню згуртованість колон [27, с. 103–109]. Бійці сприймали себе не як солдатів держави, а як учасників революції та захисників нової соціальної системи, що змушувало їх діяти ініціативніше, компенсуючи свої недоліки.

Але чим більше вони грузли у довготривалій війні, тим більше помічався не добровольчий характер дисципліни, а вибірково-теоретичний, де постійні дискусії навіть там, де це може створювати серйозні труднощі. Частина підрозділів мала надто високий рівень автономії, а накази командування нерідко піддавалися обговоренню або виконувалися вибірково [24, с. 281–286]. У бойових умовах це призводило до порушення координації між колонами та унеможливлювало централізоване управління фронтом.

Проблеми дисципліни особливо проявилися під час тривалих позиційних боїв на Арагонському фронті. Значна частина добровольців

вступала до колон із революційних мотивів, але не була готовою до затяжної фронтової війни з постійною ротацією, нестачею постачання та високими втратами [19, с. 152–158]. Це в свою чергу демонструвало повне нерозуміння військової системи, адже увесь час її намагалися утиснути до рівня організації кооперативу або синдикату, що демонструвалося у зниженні боєздатності окремих підрозділів, дезорганізації та проблем із підпорядкуванням.

Що стосувалося морального обличчя “революціонера”, то з цим все було добре налагоджено, революційні комітети та загони народної міліції досить жорстко реагували на мародерство, насильство щодо цивільного населення та дезертирство [24, с. 290–294]. З дезертизмом виходила цікава колізія: якщо дезертирів меншість – їх покарають, але якщо більшість, то це співпадає з теорією і вже не є злочином, а волевиявленням.

Поступово анархістський рух був змушений перейти до часткової мілітаризації. У 1937 році значна частина колон інтегрувалася у структуру Народної армії Республіки [24, с. 301–307]. Було запроваджено більш чітку систему підпорядкування, регулярні командні ланки та жорсткіші дисциплінарні механізми. Для частини анархістів це сприймалося як необхідний крок для виживання фронту, однак інші розглядали це як поступову втрату революційного характеру руху, але основний ресурс – час, вже був втрачений.

2.4 Висновки

Головним внеском іспанської революції стало те, що вона вперше спробувала поєднати антиавторитарну військову організацію не лише з локальним повстанським рухом, а із системою великого фронту, промислового виробництва, тилового забезпечення та масової мобілізації населення [21, с. 188–194]. У Каталонії та Арагоні анархістські структури одночасно запровадили та підтримували у робочому стані колективізовану

економіку, транспорт, постачання, медичні служби та фронтові колони [28, с. 73–81]. В цих сферах іспанський досвід значно перевершував махновський рух, який через характер маневрової війни та нестабільність територіального контролю не мав можливості реалізувати окремі теоретичні напрацювання, та створити настільки ж комплексну і робочу систему.

Досвід анархістських формувань Іспанії чудово продемонстрував структурні обмеження антиавторитарних ідей у військовій моделі, якщо в першу чергу ставити теорію, так висока політична мотивація та добровільна дисципліна дозволяли швидко мобілізувати значні маси населення, однак у довготривалому конфлікті така скута “проривними” та “революційними” формальностями система поступово поступалася регулярним арміям із жорсткішою вертикаллю управління та організації. Загалом, порівнюючи, якщо махновський рух продемонстрував практичну можливість існування ефективного революційного війська без класичної державної вертикалі, то іспанська революція значно розширила саму концепцію антиавторитарної військової організації, намагаючись адаптувати її до умов масштабної індустріальної війни XX століття.

РОЗДІЛ 3. РОЖАВА ЯК СУЧАСНИЙ ЕТАП РОЗВИТКУ АНТИАВТОРИТАРНИХ ВІЙСЬКОВИХ СТРУКТУР

3.1. Передумови революції та закладання авторитарних ідей у теоретичну концепцію військових структур

Для початку потрібно розглянути специфіку військово-політичної організації курдів та історичні умови формування самого курдського руху. Курдський революційний проєкт виникав не лише як соціально-політична, але й як національно-визвольна боротьба. Протягом усього століття курди, будучи одним із найбільших народів світу без власної держави, що впливало на їх почуття ідентичності та приналежності до своєї культури, були під постійною увагою країн, чий регіон розділяли території їх проживання. Курди постійно піддавалися політиці асиміляції та централізації з боку нових національних держав сформованих після розпаду Османської імперії [53, с. 10–11; 64, р. 41–52]. У Туреччині реалізовувалася політика туркізації, у Сирії – арабізації, а в Іраку та Ірані курдські рухи неодноразово придушувалися військовими кампаніями.

Перебуваючи під постійним тиском, позбавленням будь-яких політичних та соціальних прав, розгляд їх територій виключно як периферію, в яку немає сенсу фінансувати, курди поступово маргіналізувалися економічно, проте в таких умовах формувалися міцні форми самоорганізації та взаємодопомоги, що зіграє важливу роль в подальшій трансформації загальнонаціональної ідеології, і дуже швидко у працях курдських політичних діячів ми побачимо потяг до відсутності примусових соціальних апаратів у суспільстві. Формування сучасного курдського революційного руху безпосередньо пов'язане із діяльністю Робітничої партії Курдистану (РПК), заснованої Абдуллою Оджаланом у 1978 році.

Після чергових культурних та політичних утисків на курдів з боку Туреччини 1990-х років та арешту Оджалана у 1999 році ідеологія руху

зазнала суттєвих змін. У своїх працях, написаних під час ув'язнення, Оджалан поступово відмовився від концепції централізованої національної держави та сформулював модель «демократичного конфедералізму» [52, с. 320–334; 54, р. 44–49]. Основою цієї концепції стали місцеве самоврядування, автономія громад, горизонтальна координація та принцип суспільної самооборони.

Практична реалізація цих ідей розпочалася під час громадянської війни у Сирії. Після ослаблення диктатури Башара Асада у 2012 році курдські політичні та військові структури встановили контроль над значною частиною північної Сирії [55, с. 10–14; 65, р. 4–7]. У цей період почала формуватися система автономного самоврядування, відома як Рожава або Автономна адміністрація Північної та Східної Сирії. На відміну від класичних марксистських моделей, якими були овіяні праці багатьох народних повстань 20-ого століття, де армія виступала інструментом захоплення та утримання державної влади або національних територій, тут ми побачили наслідки вищезазначеної трансформації. Переймаючи досвід попередників та частковий досвід саппатистів Мексики, у Рожаві військові сили повинні забезпечувати передусім захист автономних громад, комун та системи місцевого самоврядування не озираючись на національні, етнічні або релігійні мотиви [52, с. 320–334; 58, р. 223–228]. Саме тому курдські формування часто визначалися не як «армія», а як «сили самооборони».

Згідно цим, вище зазначеним принципам розпочалось формування YPG (Загонів народної самооборони) у кінці 2011-ого та протягом усього 2012-ого року, що припадало на момент фактичного розпаду сирійської державної системи на півночі країни, тиску з боку зацікавлених “гравців” того регіону – Туреччини з її імперськими ідеями та різноманітних ітерацій ІДІЛ, погляди яких аж ніяк не симпатизували доволі світським курдам. Після відходу значної частини урядових військ втрачаючого свої позиції режиму Башара Асада, курдські політичні організації отримали шанс самостійно створювати свою політичну середу, та першочергово, механізми безпеки для

захисту населених пунктів від наростаючих у регіоні ісламістських угруповань, кримінальних формувань утворених в наслідок краху колишнього режиму та все більше нависаючого турецького впливу як культурного, так і військового [55, с. 10–14].

Перші загони самооборони формувалися переважно за територіальним принципом, по так званим кантонам. Їх основу складали небайдужі місцеві жителі, серед яких було чимало політичних активістів, ветеранів РПК які тільки і чекали цього моменту, саме вони стануть ядром усього руху на початках, та окремо треба згадати іноземних добровольців, що рушили для захисту ідей у Рожаву з різних куточків світу [57, с. 18–24]. Показовим буде також кейс 2025-ого року з “Караваном” – об’єднання курдів та іноземців, що пройшло великим маршем по Європі збираючи як цивільних волонтерів (лікарі, вчителі) так і військових, в складі обох груп були і курди, що жили або навчалися в європейських країнах, так і небайдужі.

Як і під час махновщини, важливу роль відігравали горизонтальні зв’язки між членами громад та їх розуміння важливості самозахисту, що неодноразово демонстрував високий рівень політичної мотивації та швидкої мобілізації бійців.

Водночас курдський рух значно швидше за попередні антиавторитарні проєкти усвідомив необхідність професіоналізації військової структури. Уже на ранньому етапі війни почалося формування системи військових академій, підготовки молодших командирів, спеціалізованих підрозділів та централізованого оперативного командування [51, с. 1–2]. Причиною цього стала специфіка сирійської війни, де курдським силам довелося одночасно протистояти регулярним арміям, ісламістським угрупованням та вести бойові дії у міській забудові. Твереза оцінка викликів нової, мережецентричної війни, та цінність власних людських ресурсів підштовхувала до переймання досвіду асиметричної війни різноманітних представників західних сил на близькому сході, та імпліментація цього досвіду у свій політичний курс.

На відміну від махновців чи іспанських анархістів, курдські сили самооборони від самого початку намагалися уникнути повної децентралізації військового управління. Досвід попередніх революційних рухів продемонстрував, що недостатній рівень централізації часто призводив до фрагментації та втрати оперативної керованості в умовах позиційної війни та утримання територій [19, р. 214–220; 22, р. 198–203]. Саме тому YPG поступово еволюціонували у структуру, яка поєднувала політичну децентралізацію із достатньо жорсткою військовою координацією.

Так, курдські сили зберегли та укорінили принцип політичної інтеграції бійців у суспільство. Військова служба розглядалася не лише як виконання бойових функцій, а і як форма політичної участі у революційному проєкті [55, с. 132–148]. Значна увага приділялася ідеологічній підготовці, колективному навчанню та концепції «революційної особистості», що мала поєднувати військову дисципліну із суспільною відповідальністю. На відміну від класичних революційних рухів минулого, Рожава значно швидше перейшла від стихійної самооборони до створення функціональної військової системи, здатної діяти у довготривалому, високотехнологічному та інтенсивному конфлікті.

3.2. Організаційно-штабна структура YPG та YPJ

Зі збільшенням регіонів, що контролювала Рожава, та після перших успіхів YPG, все ближчим ставало розуміння потреби формування складної системи управління, здатної забезпечити координацію бойових дій на великій території. На відміну від ранніх повстанських загонів, які діяли локально, вже у 2014–2015 роках курдські сили були в змозі проводити повноцінні масштабні оборонні та наступальні операції проти ІДІЛ [55, с. 132–148].

Перші загони формуються швидко та логічно – за територіальним принципом, але як вже було сказано, курдський рух дуже швидко робить висновки з історичних поразок попередніх антиавторитарних проєктів.

Якщо подивитись концептуально, то проблема багатьох революційних військ полягала в тому, що вони залишалися надто прив'язаними до локальної автономії окремих загонів. Кожна територія мала власних командирів, власну систему прийняття рішень і власне бачення війни. Це створювало сильну мобілізацію на місцях, але водночас унеможливлювало довготривалу координацію великих операцій. У критичний момент така структура просто не мала єдиного центру управління, а фронт розпадався на окремі ізольовані осередки спротиву.

Курдський рух намагався уникнути саме цього сценарію. Замість повної автономії локальних загонів було швидко створено систему, де місцеві сили самооборони залишалися пов'язаними із громадами, але водночас інтегрувалися у спільну військову мережу. Це дозволяло поєднати дві речі, які історично часто суперечили одна одній: локальну ініціативу та стратегічну координацію.

Організаційно YPG будувалися за принципом поєднання територіальної самооборони та централізованого оперативного управління. Основу системи складали місцеві загони самооборони, пов'язані безпосередньо з громадами або районами [52, с. 82–89]. Водночас над ними формувалася багаторівнева військова структура координації, яка забезпечувала оперативне планування, логістику, розвідку та взаємодію між різними секторами фронту. Фактично структура YPG претворилася у розгалужену та багаторівневу мережу. На нижчому рівні діяли локальні загони самооборони, які добре знали власну територію та населення. Вони відповідали за безпеку конкретних міст, сіл або районів. Вище знаходилися регіональні(кантонні) командування, які координували дії у певних секторах. Над ними формувався центральний штаб, відповідальний за стратегічне

планування, розподіл ресурсів та взаємодію між різними військовими напрямками.

Особливо показовим є те, як курдський рух вирішував проблему командування. У багатьох революційних арміях минулого командири часто спиралися виключно на особистий авторитет або харизму, але це може призвести як до дезорганізації цілого руху у випадку їхньої загибелі або переходу до інших формувань, тут була одразу прийнята спроба розподілення відповідальності на усіх одразу. Таким чином курдський рух у Рожаві намагався уникнути такої персоніфікації військової влади у одній або декількох іпостасях, та й влади взагалі, це ніколи не дозволить руху бути успішним на довгій дистанції. У структурі YPG та YPJ командир мав бути не лише військовим керівником, а й політичним координатором та представником громади [57, с. 24–32]. Його авторитет повинен був базуватися не тільки на силі чи статусі, а й на довірі колективу, здатності підтримувати внутрішню єдність підрозділу та дотриманні ліберальних принципів. Командир завжди був вибірний та міг бути знятий, за результатом голосувань.

Конкретним прикладом ефективності такої моделі стала оборона Кобані у 2014–2015 роках. Під час тривалих боїв проти ІДІЛ командири YPG та YPJ були змушені діяти в умовах постійної нестачі ресурсів та високих втрат. За свідченнями безпосередніх учасників оборони, значну роль у збереженні боєздатності та згуртованості відігравала саме система колективної відповідальності та високий рівень політичної мотивації бійців [53, с. 1–3]. Командири часто перебували безпосередньо на передовій разом із підрозділами, що зміцнювало довіру між ними та особовим складом. Важливим елементом, яка міцно пустила коріння у курдській військовій школі, стала також практика «текмілу» – регулярних колективних обговорень, під час яких бійці могли відкрито критикувати дії командирів або власні помилки [57, с. 32–38]. На відміну від класичної армійської дисципліни, де критика командування зазвичай обмежується, у Рожаві ця

практика розглядається як спосіб запобігти формуванню закритої військової еліти, та політиканів у війську, що будуть лише перешкоджати розвитку, приклади чому вони бачили у країнах навколо, саме тому завжди ставлять великий акцент на встановленні зв'язку між командуванням і рядовими бійцями.

Досить швидко також на організаційному поприщі відбуваються великі зміни, з'являються спеціалізовані підрозділи: штурмові групи, сапери, снайпери, сили спеціального призначення [57, с. 83–102]. Також, питання забезпечення було організоване з огляду на майбутнє довге для усього соціуму протистояння тоталітарним силам, тому спиралося не тільки на питання “тут і зараз” а одразу і відповідало подальшим викликам інтеграції бійців: місцеві ради брали участь у питаннях мобілізації, забезпечення, розміщення підрозділів та взаємодії з населенням. Така модель дозволяла уникати повного відриву військової системи від цивільного життя, що є типовою рисою класичних державних армій. Так, з ростом вимог, YPG проходять шлях від партизанської міліції до гібридної армії, здатної, як по силам так і сформованій стратегії та тактиці, вести як асиметричну, так і фронтову війну.

При цьому система управління залишається подвійною. З одного боку – військова вертикаль, з іншого – політичні структури руху та місцеві ради, в результаті чого військо, як і кожен його учасник, не існує окремо від суспільства, а залишається його частиною [52, с. 64–82].

Після інтеграції, хоч і часткової, у міжнародну коаліцію проти ДАІШ, курдські сили отримали доступ до сучасних систем координації та планування, переданих США та іншими провідними державами НАТО [53, с. 1–3]. Переймання досвіду різноманітних військових шкіл та доктрин різко підвищило ефективність, але одночасно створило нову суперечність: чим сильніше Рожава, точніше її воєнізована частина інтегрується у глобальну систему війни, особливо залежну від капіталістичних сил, тим складніше зберігати революційну автономію.

Разом із тим, реалії війни поступово змушували курдський рух посилювати елементи централізованого управління. Після створення Сирійських демократичних сил (СДС) у 2015 році координація великих наступальних операцій, зокрема під час битви за Ракку у 2017 році, вже вимагала більш жорсткої системи командування, беззаперечного виконання наказів та професійного оперативного-тактичного планування [52, с. 198–206]. І так, навіть у межах антиавторитарної моделі, але курдський рух був змушений шукати баланс між горизонтальною самоорганізацією та необхідністю ефективного військового управління.

Саме розуміння потреби постійної адаптації та змін теорії відносно реальності дозволило курдському руху уникнути долі усіх попередніх революційних проєктів, які не змогли перейти від локального повстанського руху до довготривалої систематизованої боротьби.

3.3. Дисципліна

Питання дисципліни у формуваннях YPG та YPJ навідміну від попередніх рухів, не виникло стихійно, а спиралося на багаторічний організаційний досвід Робітничої партії Курдистану. Ще під час трансформації РПК від марксистсько-ленінського національно-визвольного руху в бік осмисленого та нового демократичного конфедералізму особлива увага приділялася саме політичній освіті кадрів, розвитку критичного мислення, самосвідомості та формуванню відповідальності перед колективом [48, с. 248–252]. Суттєвий вплив на формування бачення дисципліни та моралі у русі мав Абдулла Оджалан. У своїх роботах він неодноразово наголошував, що демократичний конфедералізм не може існувати без високого рівня як колективної самоорганізації, так і особистої відповідальності. Військова дисципліна в такому підході розглядається не як зовнішній примус, а як добровільне прийняття спільних правил та норм,

необхідних для захисту громади та захисту революційного руху [41, с. 43–48].

Важливе місце у курдській системі підготовки займає практика критики та самокритики. Вона використовується не лише як інструмент оцінки діяльності бійців та командирів, але і як механізм постійного самовдосконалення організації. На відміну від класичної армійської моделі, де контроль здійснюється переважно через командну вертикаль, у курдському русі значна увага приділяється внутрішньому усвідомленню власної відповідальності перед революцією та суспільством [49, с. 32–37].

Особливістю курдського підходу стало поєднання централізованого військового командування із широкою політичною автономією особового складу. Військо що безпосередньо не веде бойові дії, знаходиться на відновленні або ротації, є таким самим суспільством, у якому активно ведуться політичні та організаційні дискусії. [50, с. 318–325].

Взагалі, концепція самооборони є однією з центральних ідей конфедералізму. Згідно з прийнятою політичною теорією, суспільство не повинно делегувати функцію захисту виключно на контрактну армію, унеможливаючи формування окремої професійної військової касти. Навпаки, оборона розглядається як відповідальність усієї громади, де кожен у міру можливостей повинен зосередитись на захисті. Саме тому YPG та YPJ широко інтегровані у систему місцевого самоврядування та громадської участі [41, с. 54–62; 50, с. 320–330]. І тут ми бачимо результати роботи, як теоретичної так і практичної багатьох поколінь людей, які знали про що вони говорять, концепт працював так, що дисципліна в Рожаві будувалася не лише через страх покарання чи формальне підпорядкування, а через поєднання ідеології, колективної відповідальності та практичного досвіду спільної боротьби.

Вона стала результатом інституціоналізування через систему політичної освіти, ідеологічної підготовки та механізмів самоконтролю, даючи людині повноцінні права та свободи з повною відповідальністю до

них, максимально наближуючись до здорових лібертарних концепцій [29, с. 417–423; 48, с. 248–252].

Оглядаючись на вищеописане, досвід Рожави демонструє нам дуже важливу річ та ніби відповідає усім попереднім рухам: антиавторитарне військо ніколи не може повністю уникнути проблеми влади. І тут вже питання полягає не в тому, чи існуватиме авторитет взагалі, а в тому, як він формується, який вплив у нього є, та наскільки контролюється суспільством. Курдський рух створив модель, де військова необхідність не прибирає політичну автономію громад, а інтегрує їх у свій дискурс, якщо вони готові діяти з урахуванням цієї необхідності. А результатом стала оборона Кобані, що перетворилася у символічний момент для всього руху, де місто фактично перетворилося на приклад того, як висока політична мотивація та локальна самоорганізація можуть компенсувати нестачу ресурсів і важкого озброєння.

3.4. Жінка як обов'язкова частина нового, антиавторитарного війська

Однією з найбільш характерних особливостей курдського революційного руху, про яку не можна не згадати, стало створення окремих жіночих військових формувань *Yekîneyên Parastina Jin (YPJ)* – Жіночих загонів самооборони. На відміну усіх військових структур XX століття, де жінки виконували переважно допоміжні, часто виключно військово-економічні функції, у Рожаві вони стали повноцінною складовою системи оборони та організації суспільства, де вони брали участь у бойових діях нарівні з чоловіками, демонструючи консолідованість суспільства на усіх рівнях [45, с. 15–28; 47, с. 96–110].

Ідеологічною основою створення YPJ стала концепція Абдулли Оджалана, відповідно до якої звільнення суспільства неможливе без звільнення жінки від традиційних форм підпорядкування. У межах демократичного конфедералізму жіноча емансипація розглядалася не як

окреме соціальне питання, а як один із фундаментів нової політичної системи [41, с. 64–71; 45, с. 21–26].

Разом із політичною функцією YPJ виконували важливу військову роль. Підрозділ має власну систему підготовки, командування та політичної освіти, що сприяє формуванню високої внутрішньої дисципліни та мотивації особового складу, за рахунок повного недопущення гендерної дискримінації у підрозділі, адже на усіх посадах у підрозділі стоять виключно жінки [47, с. 145–162].

Продемонструвати свою ефективність та заявити про себе і за межами Сирії YPJ змогла під час оборони тієї ж Кобані у 2014–2015 році. У боях проти “ІДІЛ” жіночі підрозділи на рівних брали участь у штурмових та оборонних операціях нарівні з YPG, демонструючи високу стійкість та боєздатність [43, с. 182–191; 46, с. 104–118]. Показово, що для усього світу символом успішної оборони міста стала командирка Арін Міркан, яка загинула під час контратаки на позиції противника [49, с. 132–136].

3.5. Висновок

Рожава пройшла величезний шлях становлення, перетворившись із регіонального революційного руху на один із найуспішніших сучасних прикладів синтезу лібертарних ідей, військової ефективності та суспільного самоврядування, довівши можливість існування альтернативної моделі організації суспільства навіть в умовах безперервної війни. Вона боролася з ІДІЛ відкрито, заявляючи про свої революційні прагнення до комунальної демократії та соціального самоврядування. З 2015 року Північно-Східна Сирія, частиною якої є Рожава (ПСС) є частиною міжнародної коаліції боротьби з ДАШ поряд з багатьма державними арміями. Їх повноцінно сприймали у лавах держав завдяки військовій силі. Для ПСС це завжди був прагматичний компроміс, продиктований загрозою виживання та можливий лише завдяки масштабу та рішучості революційних змін.

Подальший розвиток подій продемонстрував, що сформовані військово-політичні структури Рожави здатні не лише протистояти зовнішнім загрозам, але й зберігати власну суб'єктність у складному регіональному середовищі. Сирійські демократичні сили (СДС) підтвердили свою спроможність здійснювати оборону контрольованих територій, а Демократична автономна адміністрація Північно-Східної Сирії (ДААПСС) сформувала інститути управління, здатні поєднувати військові, політичні та дипломатичні механізми захисту автономії. Саме здатність поєднати революційні принципи із вимогами сучасної війни дозволила Рожаві стати найбільш розвиненим прикладом антиавторитарної військово-політичної організації початку XXI століття.

У військовому відношенні СДС, як і раніше, є значною силою, здатною захистити себе, що було доведено в останні дні. З військово-політичної точки зору, Автономна адміністрація, як і раніше, є значним актором, який має дипломатичне апарат, здатний реагувати на політичні атаки і відкидати військові напади. Але в основному саме озброєна реакція курдського народу, не тільки в Сирії, а й у всьому Курдистані, змусила перехідний уряд сісти за стіл переговорів.

ВИСНОВОК

Підсумовуючи результати роботи важливо підмітити як антиавторитарні рухи набували досвід та покращували свої сильні сторони з плином часу, роблячи висновок, що антиавторитарні суспільства не лише здатні створювати нові, ефективні військові структури, але й виробляють власні моделі військової організації, які не зводяться до копіювання державної армії, а імпліментують найбільш актуальні для їх потреб та можливостей елементи. В усіх розглянутих випадках військова сила виникала як інструмент самооборони суспільства, а не як окремий інститут, відокремлений від нього, саме тому головним питанням завжди було не заперечення дисципліни чи командування як таких, а пошук механізмів їх поєднання з принципами антиавторитаризму.

Добровольчість, обмежені можливості централізованої мобілізації та залежність від особистого авторитету лідерів забезпечували високу гнучкість, але ускладнювали довготривале функціонування рухів в умовах виснажливої війни та боротьби з централізованими державами. Відсутність стійких механізмів інтеграції у сіспільство, та загальний хаос війни не дали можливість махновцям закріпитись та реалізувати теоретичні суспільні концепти, в свою чергу іспанці вирішили повністю “переосмислити” військову теоретичну базу махновців та інших повстанських рухів, що не призвело до позитивних результатів, адже у війні повинна в першу чергу військова ціль та необхідність, а не слідування чудовим соціальним теоріям. Але, якщо махновський рух переважно вирішував проблему створення антиавторитарної армії в умовах селянської війни та розвитку виключно військового ремесла та напрацювання тактики і стратегії, відводячи на другий план соціальні аспекти, розглядаючи їх як підспілля на майбутнє, то іспанські анархісти першими зіткнулися із завданням організації цілого регіону, який одночасно вів війну, здійснював соціальну революцію та впроваджував свою політичну волю. Саме в Іспанії були апробовані

масштабні системи економічного самоврядування, федеративної координації та поєднання місцевих колективів із військовими структурами.

Квінтесенцією цього мені вбачається курдський досвід Рожави, який треба розглядати як найбільш сучасну спробу синтезу лібертарних принципів і ідей з потребами війни та захисту регіону. На відміну від махновців та іспанських анархістів, курдський рух зміг значною мірою інституціоналізувати механізми самоврядування, гендерної рівності та військової самооборони зберігаючи та закріплюючи баланс між цими системами, направляючи кожен з них на допомогу іншій. Формування автономних жіночих підрозділів, багаторівнева система прийняття рішень та поєднання політичної освіти з військовою підготовкою свідчать про подальший розвиток ідей, які лише частково були реалізовані попередніми поколіннями антиавторитарних рухів.

Махновщина показала можливість існування добровільної революційної армії. Іспанська революція продемонструвала потенціал ефективного поєднання військових і соціальних структур. Рожава ж стала спробою інтегрувати ці напрацювання у довготривалий політичний проєкт. Саме тому розвиток антиавторитарної військової думки слід розглядати не як історичну аномалію чи романтичний експеримент, а як окрему традицію військового мистецтва, яка продовжує розвиватися та шукати відповіді на проблему поєднання свободи, самоорганізації та ефективної оборони суспільства. Сьогодні багато хто говорить про Рожаву як про проєкт, який перебуває в оточенні і може не пережити наступну кризу у регіоні. У цьому немає нічого нового. Практично вся історія автономій та антиавторитарних суспільств - це історія існування в умовах війни, ембарго та політичної ізоляції. Ще в перші роки її прихильники писали про «блоковану з усіх боків автономію» і запитували, чи можливо зберегти самоврядування та ефективний захисний механізм в таких умовах, чи будемо ми спостерігати розвиток та закріплення успіхів на місцях новими інструментами інституціоналізації, і власне це ми і побачили, це можливо.

Але, можливо, питання полягає в іншому, кожен період відповідає не на питання «чи виживе таке суспільство?», а й «що воно змінило?»

За роки існування в регіоні з'явилися військові та цивільні ради, комуни, жіночі військові формування, кооперативи які працюють на загальну ідею та форми участі людей у прийнятті рішень, які ще нещодавно здавалися неможливими.

Підсумовуючи, варто визнати одне, що сама спроба побудувати військово-політичну систему знизу змінює уявлення про те, якою може бути структура армії у анти-авторитарних суспільствах

Список використаної літератури

1. Makhno, N. The Russian Revolution in Ukraine: March 1917-April 1918. Translated by Malcolm Archibald. Edmonton: Black Cat Press, 2009. 226 p.
2. Makhno, N. The Makhnovshchina and Its Erstwhile Allies: The Bolsheviks. In: The Makhnovshchina and Its Aftermath. London: Kate Sharpley Library, 2025. 34 p.
3. Malet M. Nestor Makhno in the Russian Civil War. London : Macmillan Press, 1982. 156 p.
4. Bélach V., Bélach A. Les routes de Nestor Makhno : manuscrit du chef d'état-major de l'Armée révolutionnaire insurrectionnelle d'Ukraine (makhnoviste). Saint-Georges-d'Oléron : Éditions Acratie, 2022. 840 p.
5. Arshinov, Peter. History of the Makhnovist Movement (1918-1921). London: Freedom Press, 1987. 284 p.
6. Plokhly S. Nestor Makhno // The Gates of Europe. New York : Basic Books, 2015. С. 285–287.
7. Верстюк В. Ф. Комбриг Нестор Махно: З історії першого союзу махновців з Радянською владою. Київ : Інститут історії АН УРСР, 1990. 36 с.
8. Palij, Michael. The Anarchism of Nestor Makhno, 1918-1921: An Aspect of the Ukrainian Revolution. Seattle: University of Washington Press, 1976. 443 p.
9. Alexandre Skirda (trad. Paul Sharkey), Nestor Makhno : Anarchy's Cossack: The Struggle for Free Soviets in the Ukraine, AK Press, 2004, 415 p
10. Palij, M. The Anarchism of Nestor Makhno, 1918-1921: An Aspect of the Ukrainian Revolution. Seattle: University of Washington Press, 1976. 443 p.
11. Kropotkin, P. Mutual Aid: A Factor of Evolution. London: William Heinemann, 1902.
12. Kropotkin, P. The Conquest of Bread. London: Penguin Classics, 2015. 256 p.
13. Волковинський В. Махновський рух в Україні (1918–1921 рр.). Київ : Інститут історії України НАН України, 2003. 224 с.

14. Савченко В. А. Нестор Махно. Харків : Фоліо, 2005. 415 с.
15. Skirda A. Nestor Makhno: Anarchy's Cossack. Oakland : AK Press, 2004. 412 p.
16. Darch, C. Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine, 1917-21. London: Pluto Press, 2020. 288 p.
17. Chubenko, O. V. Memoirs of N. I. Makhno. Diary of Oleksii Chubenko (Makhno's Adjutant). RGASPI, Fond 71, Opis 35, File 525, fols. 1-89.
18. Kropotkin, P. Words of a Rebel. Translated by George Woodcock. Montreal; New York: Black Rose Books, 1992. 229 p.
19. Bookchin M. The Spanish Anarchists: The Heroic Years 1868–1936. Oakland : AK Press, 1998. 325 p.
20. Paz A. Durruti in the Spanish Revolution. Oakland : AK Press, 2007. 820 p.
21. Leval G. Collectives in the Spanish Revolution. London : Freedom Press, 1975. 384 p.
22. Richards V. Lessons of the Spanish Revolution. Oakland : AK Press, 2005. 256 p.
23. Thomas H. The Spanish Civil War. London : Penguin Books, 2001. 1134 p.
24. Beevor A. The Battle for Spain: The Spanish Civil War 1936–1939. London : Penguin Books, 2006. 608 p.
25. Orwell G. Homage to Catalonia. London : Secker & Warburg, 1938. 232 p.
26. Bolloren B. The Spanish Civil War: Revolution and Counterrevolution. Chapel Hill : University of North Carolina Press, 1991. 1100 p.
27. Peirats J. The CNT in the Spanish Revolution. Vol. 2. Oakland : ChristieBooks, 2001. 400 p.
28. Dolgoff S. The Anarchist Collectives: Workers' Self-Management in the Spanish Revolution 1936–1939. New York : Free Life Editions, 1974. 192 p.

29. Peirats, José. The CNT in the Spanish Revolution. Vol. 1. Hastings: ChristieBooks, 2005. 398 p.
30. Leval, Gaston. Collectives in the Spanish Revolution. London: Freedom Press, 1975. 368 p.
31. Peirats, J. Anarchists in the Spanish Revolution. Reno: University of Nevada Press, 2001. 286 p.
32. Souchy, Augustin. Beware! Anarchist!: A Life for Freedom. Chicago: Charles H. Kerr Publishing Company, 1992. 378 p.
33. Rocker R. Anarcho-Syndicalism: Theory and Practice. London : Pluto Press, 1989. 160 p.
34. Bakunin M. God and the State. New York : Dover Publications, 1970. 87 p.
35. Guérin D. Anarchism: From Theory to Practice. New York : Monthly Review Press, 1970. 180 p.
36. Bookchin M. Post-Scarcity Anarchism. Oakland : AK Press, 2004. 320 p.
37. Van der Walt L., Schmidt M. Black Flame: The Revolutionary Class Politics of Anarchism and Syndicalism. Oakland : AK Press, 2009. 450 p.
38. Fraser R. Blood of Spain: An Oral History of the Spanish Civil War. New York : Pantheon Books, 1979. 628 p.
39. Jackson G. The Spanish Republic and the Civil War 1931–1939. Princeton : Princeton University Press, 1965. 565 p.
40. Broué P., Témime É. The Revolution and the Civil War in Spain. Cambridge : MIT Press, 1972. 628 p.
41. Оджалан А. Демократичний конфедералізм. Київ : Ніка-Центр, 2018. 96 с.
42. Bookchin M. The Ecology of Freedom: The Emergence and Dissolution of Hierarchy. Oakland : AK Press, 2005. 405 p.

43. Knapp M., Flach A., Ayboga E. Revolution in Rojava: Democratic Autonomy and Women's Liberation in Syrian Kurdistan. London : Pluto Press, 2016. 288 p.
44. Gunes C. The Kurdish National Movement in Turkey: From Protest to Resistance. London : Routledge, 2012. 214 p.
45. Öcalan A. Liberating Life: Woman's Revolution. Cologne : International Initiative Edition, 2013. 68 p.
46. Tax D. A Road Unforeseen: Women Fight the Islamic State. New York : Bellevue Literary Press, 2016. 272 p.
47. Dirik D. The Kurdish Women's Movement: History, Theory, Practice. London : Pluto Press, 2022. 384 p.
48. Okrest, Dmitry, and Dmitry Petrov, eds. Life Without a State: The Revolution in Kurdistan. Moscow: Common Place, 2017. 366 p.
49. Okrest, D., Petrov, D., Sidorov, D. (eds.). Desert Flowers: 10 Years of the Revolution in Rojava. London: Napilnik Publishing Cooperative, 2022. 264 p.
50. Petrov, D. The Kurdish Revolution and Democratic Confederalism. In: Okrest, D., Petrov, D. (eds.). Life Without a State: The Revolution in Kurdistan. London: Common Place, 2017. P. 312-330.
51. Biehl J. Ecology or Catastrophe: The Life of Murray Bookchin. Oxford : Oxford University Press, 2015. 368 p.
52. Yongerden J. The Kurdish Question and Democratic Confederalism // Kurdish Studies. 2016. Vol. 4. № 2. P. 163–185.
53. Knapp M. An Impossible Revolution? Making Sense of the Kurdish Experiment in Western Kurdistan // Socialism and Democracy. 2017. Vol. 31. № 3. P. 1–20.
54. Allsopp H. The Kurds of Syria: Political Parties and Identity in the Middle East. London : I.B. Tauris, 2014. 256 p.